

SÖYLEŞİ-Diyanet, Dini Devletleştirme Aracı

Diyanet'in dini kontrol altına alma ve dinin sınırlarını belirleme aktörü olduğunu anlatan Ali Bulaç, teşkilatın dış politikada da bir enstrüman olarak kullanıldığını söylüyor.

28 Eylül 2015

-Diyanet'in sizi şaşırtan uygulamaları oldu mu hiç?

Yok, uygulamalarının tamamı kuruluş felsefesine ve işleyen prosedüre uygundur.

-Nedir o felsefe?

Bunu besleyen derin tarihsel bir kök var. Fatih Sultan Mehmet İstanbul'u fethettiğinde bir imparatorluk dizayn etti. Ederken 4 damardan beslendi. Hind-Moğol din-devlet geleneği, Cengiz yasası, Arapların kılıç hakkı ve Bizans saray siyaseti. Din-devlet ilişkisi ve Moğol din-devlet geleneği, tarihte şeyhülislamlık ve padişahlık ilişkisi olarak devam etti ve bu tarihsel miras üzerine de Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) kuruldu. Buna göre Diyanet devletin resmî din görüşünü temsil edecektir. Bu Sünnilik ve Hanefiliktir. Burada ilginç bir şey daha var. Din ve devlet bir arada düşünülmüştür. Yani devlet ebed müddettir. Ve bu devlet ebed müddetin ruhu dindir. Fakat din varlığını devletle ancak ayakta tutabilir. O hâlde dinin koruyucusu devlet olacaktır. Devlet dini korudukça din de devleti koruyacak. Peki din eğer Diyanet'te temsil edilecekse, o zaman Diyanet aynı zamanda devlete de ruh ve süreklilik veren bir kurumdur. Diyanet'in dışında bir dinî görüşün ortaya çıkması devletin varlığına, tarihteki sürekliliğine bir saldırı kabul edilir. Onun için Diyanet'in hizmetleri cemaatlara sivil alan tanımaz. Çünkü cemaatlerin sivil alana sahip olması ancak sivil bir din anlayışına sahip olmaları ile mümkündür.

Dolayısıyla Diyanet tarihsel olarak Bizans ve Osmanlı geleneğini devam ettiriyor. Kuruluş felsefesi de zaten buydu.

İslami açıdan düşündüğümüz zaman Diyanet, dini ikiye ayırmış bulunmaktadır. Diyanet'in kuruluş felsefesi fıkhî mezhep olarak Hanefiliği, itikadî mezhep olarak da Mürcie'yi esas aldığı için imanla amelî birbirinden ayırmıştır. İman ve amelî birbirinden ayırınca muamelat (hukukî sistem) ve ukubatı (cezalar), yani dinin iki ayağını ismini koymadan yürürlükten kaldırmıştır. Buna dinin yarısının Diyanet ve devlet eliyle neshedilmesi diyebiliriz. Böylece devlet itikat ve ibadeti tekeline almıştır. Hâlbuki burada yapılması gereken, devletin muamelat ve ukubatı referans alıp politika tespit etmesi, ibadetleri ve itikadî sivil alana bırakmasıdır. Yani birisinin Alevî, Caferî, Hanefî, Maturîdî, Şafî olmasına devlet karar veremez. Diyelim ki Caferîler hac ibadetini yerine getiriyor. Diyanet onlara imam veriyor. Diyorlar ki 'tamam, imam verdin, biz onun masrafını da karşılayalım. Fakat haccımızı kendi mezhebimize göre yapmak istiyoruz.' Diyanet bunu kabul etmiyor, 'Hayır' diyor, 'Hanefî'ye göre yaptıracağız.' Tipik bir örnek olması bakımından, Diyanet 'madem mezhebimize göre amel etme konusunda ısrarcısınız, sizin Caferî fikhini da ben yazayım' dedi. Ve benim Yüksek İslam'dan sınıf arkadaşım Mehmet Keskin'e Caferî fikhini yazdırdı. Caferî fikhinden sana ne! Son zamanlarda Caferîlerin hac ibadeti üzerindeki baskı hafiflemiştir.

-İran etkisi tartışması var tam da bu noktada.

O ayrı, o siyasi bir mevzu. Sorun, devletin üretmesi. Kendini merkeze alan devlet buradan kendisine bir tehdit gelebilir, 'Caferiler var, Aleviler var. Bunlar İran etkisi altına girebilir, o hâlde ben onların neşv ü nema bulmalarının önüne geçerim' diye düşünüyor. Fakat sen Müslüman olarak düşündüğünde şöyle dersin: Bu Caferi'nin Caferi olarak hac yapma, ibadet yapma hakkı vardır. Hıristiyan'ı mesela kilisesinden, Yahudi'yi havrasından engelleyebilir misin Müslüman olarak? Engelleyemezsin. Caferi'yi de engelleyemezsin, Alevi'yi de engelleyemezsin. Diyanet diremiyor, 'Cemevi ibadethane değildir' diyor. Diyanetin devlet refleksi buna izin vermiyor. Diyanet, fikrî ve fikhî gücünü de büyük ölçüde ilahiyatçılardan alıyor. Fakat biz meseleye siyasi olarak bakamayız. Müslüman olarak, kelim ve fikh açısından bakmak durumundayız, siyasi tavır bu bakışa göre şekillenir.

-Ama Diyanet uygulamalarına siyasi olarak bakmadığımız zaman da yok herhâlde?

Tabii. Bir meseleyi total olarak düşündüğünüzde bunu siyaset tayin etmez. Aksi hâlde siyaseten herkesin hak ve hukukunu engelleyebilirsin. Mesela Fener Patrik'i diyor ki 'ben ekümenikim.' Biz siyaseten diyoruz ki 'senin dinini öğreteceğin ruhban okulunu kapatıyoruz.' Burada tayin edici siyaset olunca haksızlık olur, zulüm olur. Bugün Gülen Cemaati'ne karşı yapılan haksızlıkların temelinde fikhî içtihatlar değil siyasi mülâhazalar yatmıyor mu? Hocaefendi'nin dinî görüşlerini masaya yatırcağsak, Türkiye'de öyle itikadi görüşler var ki aklın hayalin durur. Mesela müritlerinin ruhunu kibrit kutusuna doldurup mahşer günü hesaptan geçirmeden cennete uçurduğunu söyleyen şeyhler var, bu şeyhlerin tarikatları hükümetin yanında olduğu için eleştirilmiyorlar -ki zaten bir şeyhin veya bir cemaatin görüşünü elekten geçirmek devletin işi değildir.

-Bunu dert eden de yok!

Diyanet'in insanlara verdiği kültür budur.

Bir başka önemli nokta, insanların din görüşünü, anlayışını laikleştiriyor Diyanet. Çok daha tehlikeli olanı, din algısını laikleştirilmesi. Mesela cihat gibi, yani dünyevi muamelat ve ukubata ilişkin konular kapsam dışı tutuluyor. Bu fiilen muamelat ve ukubata ilişkin rükünlerin neshedilmesi, unutturulması sonucunu doğuruyor. İbadetler, ahlak ve itikatlarla ilgili hutbeler de belli bir çerçevede veriliyor, gündeme göre. Fakat bu nasıl bir ülke ki yaşamada dini referans almıyor da, Diyanet İşleri Başkanlığı'nı ihdas etmiş, dini devletleştirmiş bulunuyor. Dini kontrol altında tutan laik devlet her cuma günü her türlü tehlikeden korunması için cemaate de dua ettiriyor. Müslümanların, Müslüman entelektüellerin, hocaların bunun üzerinde düşünmesi lazım. Yoksa Diyanet bizim elimize geçmiş, ne olacak? Mesele bu değil.

Şahsi kanaatim, Diyanet'e ilişkin işlerin cemaatlara bırakılması lazım. Sadece bu değil, eğitimin de sivilleştirilmesi lazım. Türkiye'de iki tane başında 'millî' sıfatı olan bakanlık vardır. Millî Savunma ve Millî Eğitim bakanlıkları. Savunma bakanlığı dış düşmana, eğitim bakanlığı iç düşmana karşı devleti korur. Devlet eğitim yoluyla halkın inanç kodlarına, aslında İslamiyet'e karşı mücadele veriyor.

-Bu söylediklerinizin gerçekleştiği, yani sivilleşmenin sağlandığı zamanlar oldu mu Diyanet özelinde?

Diyanet, 1924'ten 48, hatta 50'ye kadar dini sıkı markaj politikalarla kontrol altına alma ve onun kamusal alandaki tezahürlerine mâni olma fonksiyonunu gördü. 1946'da siyer

kitaplarının yazılmasına bile izin verilmedi. Fakat Demokrat Parti'den sonra biraz gevşedi. Gevşemesinin iki sebebi var. Rusya'da Stalin kilise ile anlaşdı. Hitlerin saldırılarına karşı 1937 Anayasası'ndan feragat etti. 37 Anayasası'nda veba, sıtma, kolera ve dinle mücadele aynı maddede yer alıyordu. Türkiye'de de laiklik 1937'de anayasaya girdi. Ayrıca NATO'ya girebilmesi için iki şart koşuldu Türkiye'ye. 'Çok partili demokratik hayata geçiş' ve 'din eğitimine imkân tanınması.' Bu gelişme 'sivil alan güçlenmesin, dinî tezahürlere imkân vermesin' gayesi ile imam hatip okulları ve Diyanet'in üzerinde olsun bu iş diye düşündüler. Yani, kontrol devletin elinden kaçmasın...

Burada çatışma, sivil alanla resmî toplum arasındadır. Bürokratik merkez hiçbir şekilde inisiyatifi elinden bırakmak istemiyor. (Turgut) Özal döneminde Diyanet, daha da aktif hâle geldi. Fakat bu aktiflik misyonunu daha etkin yapması anlamına geldi. Yani dini sivilleştirmedi, sivil alana kaydırmadı. Tam aksine muhafazakâr kesimleri devlete çekti. Mesela bu devlette cuma namazı kılınır mı kılınmaz mı, memuriyet alınır mı alınmaz mı tartışmaları vardı. Özal'la beraber hepsi çözüldü. AK Parti ile beraber tamamen, muhafazakâr, dindar kesimler gitti devlete eklemlendi. Çünkü zaten şu anda 'devlet biziz' dendi. Ve hakikaten de devlet onlar oldu. Fakat devlet onların içlerine kaçtı, farkında değiller. Kısaca Diyanet dini devletleştirme, dini kontrol altına alma ve dinin sınırlarını belirleme aktörüdür. Fakat kimseye de yaranamıyor, Sünnilere göre toplumu laikleştiriyor; Alevilere göre Sünnileştiriyor; laiklere göre toplumu dindarlaştırıyor. Diyanet ne İsa'ya ne Musa'ya yaranabiliyor.

-O zaman kuruluşundan bu yana Diyanet misyonunun en üst seviyesine mi ulaşmış oldu?

Evet. Şu anda daha etkin. Hatta dış politikada da bir enstrüman olarak kullanılıyor. Diyanet bugüne kadar mesela sadece Almanya'da Millî Görüş hareketine karşı 80'lerden sonra devletin bir enstrümanı olarak kullanıldı. Fakat şimdi Balkanlar'da, Türki cumhuriyetlerde, eski Sovyetler'de ve girebildiği bütün ülkelerde devletin dış politikasının bir enstrümanı olarak kullanılıyor.

-Ne yapıyor?

Yani Türkiye'nin İran ve Suudi Arabistan'a karşı rekabetinde o da aktif rol oynuyor. Laik Müslümanlığı empoze ediyor. Okullar yapıyor, camiler açıyor, öğrenciler okutuyor, yurtdışına üniversite götürüyor. Ve Diyanet, hesabı kitabı şeffaf olmayan yegâne teşkilattır. Bu para nerede harcanır? Yani 80-90 bin camiden her hafta bilmem hangi Türki cumhuriyette bir cami yapılacak, ya da Saraybosna'da bir öğrenci yurdu açılacak diye para toplanıyor. Her cuma hutbenin değişmez cümlesi para yardım talebidir.

Diyanet'in dış politikaya uygun hutbe geliştirdiğinin belirgin özelliklerinden biri, son aylarda hutbeye girmiş olan 'gönül coğrafyamız' ifadesidir. Bizim gönül coğrafyamız İslam ümmetinden ayrı bir coğrafya değil. Balkanlar da bu ümmetin bir parçası. Ama diyor ki 'biz Türkiye Cumhuriyeti devleti olarak, İslam ümmetinden farklı, Balkanlara özel bir ilgi duyuyoruz. Yani 'biz orayı Araplara, İranlılara kaptırmayız.' Diyanet o kadar siyasi bir teşkilat ki kolayca siyaset yaptığını fark edemezsin.

Bence İran, Arabistan ve Türkiye, Diyanet'in gönül coğrafyası dediği bu yerlerde vekâlet savaşı veriyorlar. Ve büyük yanlış yapıyorlar. Çünkü her üçünün de refleksi Allah rızası için hizmet, İslamiyet'i oraya götürmek, o insanların elinden tutmak değil. Hâkimiyet ve hegemonya kurmak. Sürekli rekabet ediyorlar. Suriye'deki vekâlet savaşı kanlıdır, bu

nevzuhur “gönül coğrafyası”ndaki üç devlet arasındaki vekâlet savaşı soft. Rekabet hâlinde oldukları için bölünme meydana getiriyorlar. Üç ayrı cami tipi çıkıyor ortaya. Türkiye’nin Sünni-laik, Suudilerin Vahhabi-Selefi ve İranlıların Şii camii. Sonuçta Bosnalılar da Arnavutlar da Kosovalılar da Makedonlar da bölünüyor. Din birleştirici rol oynayacakken, orada Müslümanları bölüyor.

Eskiden daha çok Kızılay üzerinden bir alaka vardı buralara. Şimdi Diyanet’le, ama başka enstrümanları da var. TİKA, Yunus Emre Enstitüsü ve sözde sivil, gönüllü yardım kuruluşları gibi.

-Sait Yazıcıoğlu hatıralarında anlatıyor. Bazı Diyanet mensupları da bunu destekliyor. Kurumun istihbari amaçla kullanıldığı iddia ediliyor.

(Gülüyor) Yani devletin bir enstrümanı bu. Tabii ki istihbarat faaliyetlerinde de rol oynayacaktır! Bu özgüven patlamasındandır!

-Sünni İslam’ı Diyanet mi temsil edecek? Böyle bir amaç mı güdülüyor?

Öyle bir amaç güdülebilir; var, öyle bir şey sezilebilir. Fakat Sünni İslam’ı Diyanet temsil edemez. Çünkü Sünnilik bir şemsiyedir, mezhep değildir. Dört fikhi ve iki itikadi mezhebin şemsiyesidir. Eğer Sünniliği temsil etmek istiyorsa iki itikadi ve dört fikhi mezhebin hamulesine sahip olması lazım. Türkiye’nin bu konuda entelektüel bir stoku yok gibidir, stoku zayıftır. İlmî stoku hiç yoktur. Uluslararası düzeyde fakih, muhaddis, müfessir, kelamcı referans alınabilen kaç tane âlimimiz var! İkincisi, Diyanet’in kuruluş felsefesi, laik bir devletin Bizans’ta olduğu gibi, meşrulaştırılması, toplumsallaştırılması ve içselleştirilmesidir. Yani Sünniliğe sahip çıkacak bir devlet Sünniliği de tahrip eder. Üçüncüsü, İran çok güçlü bir Şii kelama sahiptir. Suudi Arabistan Vahhabi-Selefi, Selefiligi yayıyor. Arkasında muazzam bir petrol zenginliği, Arap nüfus avantajı var. Türkiye bunu yapamaz. Belki Sünni Müslümanlığı Mısır yapabilir, eğer İhvan iktidar olsa idi... Bana sorarsanız bugün bizim ihtiyacımız ne Sünnilik ne Şiilik ne de Vahhabiliktir. Bizim ihtiyacımız İttihad-ı İslam’dır.

İslam dünyasında Türk laikliği, Suudi Selefiligi-Vahhabiligi ve İran Şiiciligiyle bir yere varamayız. Ancak yeni bir İslam ve ümmet paradigması ve bölgesel entegrasyon fikri ile varabiliriz. Benim kafamdaki şey AB’ye benzer. Üç kurucu ülke Almanya, Fransa, İngiltere birbirini yok etmişler, 57 milyon insan ölmüş. Türkiye, İran ve Mısır, üçü birbiri ile anlaşarak öncülük yapabilir... Yine sınırlar kalır, fakat her alandaki geçişler ve interaktif ilişkiler engelsiz işler. Yeni bir bölgesel entegrasyon fikrine ulaşmamız lazım. Burada aşılması gereken bazı önyargılar var. Mesela bunlardan biri İran ve Türkiye anlaşamaz, deniyor. Neden?

-Bugünkü siyasi bakış açısı ile nasıl olur bu?

Hayır, yarın olur. Çünkü İslam dünyası şu anda 8 alanda çatışıyor: 1-Dinler arasında, 2-Mezhepler arasında, 3-Etnik, 4-Yönetenlerle yönetilenler arasında, 5-Sınıflar arasında, 6-Yaşama biçimleri arasında, 7-Laiklerle-anti laikler arasında, 8-Cemaatler ve STK’lar arasında çatışma var. Bizim sorunumuz derindedir. Unutmayalım, AB’yi kurma kıvamına getiren 20 sivil toplum kuruluşudur. II. Dünya Savaşı’nda sonra ortaya çıkıp dediler ki ‘biz kıyamete kadar savaşamayız.’ Şimdi Türkiye’deki İslami grupların tamamına bakın. Millî Görüş, İslamcı radikaller, Nurcular, Fethullah Gülen Cemaati, AK Partililer, Yeni Asyacılar, Süleymancılar, Menzilciler... aklınıza kim gelirse. ‘İslam Birliği?’ deyin onlara ‘Tabii’

diyecekler, 'İslam birliği farz. Ama Türkiye'nin liderliğinde.' 'Neden?' Gidin bir İrani'ya sorun, Araplara sorun, aynı cevabı alırsınız. Bunu aşmamız lazım. Ümmetin lideri kendisidir, kavimler, entiteler sırayla başa geçer. Dönüşümlü olur, bir sene biri bir sene biri liderlik eder.

-Niye olmuyor?

İşte onun cevaplarını arayacağız.

-Diyanet örneği başka İslam ülkelerinde var mı?

İslam ülkelerinde tam Diyanet örneği yok fakat din oralarda da kontrol altında. Yalnız diğer İslam ülkelerinin bir avantajı, Osmanlı'daki gibi sivil alan İslam'a göre düzenlenmiştir. Mısır'da öyledir, Suriye'de öyledir mesela. Biz de resmî alan gibi sivil alan da devletin denetimindedir ve devlet bunu Diyanet üzerinden sürdürebilmektedir.

https://web.archive.org/web/20151003015917/http://www.aksiyon.com.tr/kapak/diyanet-dini-devletlestirme-araci_552377